CHẤT LIỆU LỊCH SỬ VÀ YẾU TỐ HƯ CẤU TRONG TIỂU THUYẾT LỊCH SỬ *CÔNG CHÚA ĐỒNG XUÂN* CỦA TRẦN THÙY MAI

Nguyễn Thị Hồng Hạnh, Nguyễn Đinh Tuyết Anh, Nguyễn Thị Thuý Đào
Khoa Sư phạm Ngữ Văn, Trường Sư phạm, Trường Đại học Cần Thơ

Tóm tắt: *Trần Thùy Mai từng thành công với thể loại tiểu thuyết lịch sử qua tác phẩm Từ Dụ Thái hậu (2019). Với tiểu thuyết lịch sử Công chúa Đồng Xuân (2023), nữ nhà văn một lần nữa khẳng định tài năng của mình với thể loại này. Chất liệu lịch sử và yếu tố hư cấu là hai thành phần quan trọng không thể vắng mặt trong thể loại tiểu thuyết lịch sử. Trong tiểu thuyết Công chúa Đồng Xuân, Trần Thùy Mai đã thể hiện sự hòa phối khéo léo giữa văn chương nghệ thuật và sự thật lịch sử, một mặt giúp phổ biến, đưa lịch sử đến gần hơn với công chúng, mặt khác cống hiến cho bạn đọc một sáng tác văn chương giàu giá trị thẩm mĩ. Bằng phương pháp đối chiếu giữa lịch sử với văn học và tiếp cận tác phẩm từ thi pháp thể loại, bài viết góp phần tìm hiểu những biểu hiện của sự hòa quyện giữa chất liệu lịch sử và yếu tố hư cấu cũng như nhận diện hiệu quả thẩm mỹ của chúng trong tiểu thuyết lịch sử Công chúa Đồng Xuân. Hướng tiếp cận liên ngành này góp phần khẳng định vai trò của lịch sử trong việc cung cấp chất liệu xác thực cho văn học và mở rộng biên độ thể loại, đồng thời giúp làm phong phú, sâu sắc hơn trải nghiệm cho bạn đọc trong nhận thức và giải thích lịch sử.*

Từ khóa: *Chất liệu lịch sử; Công chúa Đồng Xuân; tiểu thuyết lịch sử; Trần Thùy Mai; yếu tố hư cấu.*

Nhận bài ngày 20.08.2025; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 27.10.2025
Liên hệ tác giả: Nguyễn Thị Hồng Hạnh; email: nthhanh@ctu.edu.vn

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Trần Thùy Mai là một cây bút nữ tài năng của xứ Huế thơ. Nhà văn đã khẳng định được vị thế và tầm quan trọng của mình trên văn đàn Việt Nam với thể loại truyện ngắn, qua những tập truyện như: *Trò chơi cấm* (1998), *Thương nhớ hoàng lan (2003), Trăng nơi đáy giếng (2010), Mưa đời sau, Người bán linh hồn (2019)*,… Trong số đó, tập *Thập tự hoa* đã được trao giải A Văn học Cố đô 2008. Bên cạnh truyện ngắn, Trần Thùy Mai còn là một cây bút tài năng về thể loại tiểu thuyết lịch sử. Sau thành công vang dội của tác phẩm đầu tay *Từ Dụ Thái hậu (2019),* với giải Nhất cuộc thi Tiểu thuyết lần thứ V (2016-2019) của Hội Nhà văn Việt Nam và giải Sách Hay của Viện Giáo dục IRED (2020), Trần Thùy Mai lại lần nữa tạo nên một "cơn sốt" trên văn đàn với sự ra đời của bộ tiểu thuyết lịch sử *Công chúa Đồng Xuân (2023)*. Lần giở từng trang sách, độc giả không những bị cuốn vào "thời đoạn" lịch sử tàn khốc của Triều Nguyễn với bao biến động thăng trầm, được tái hiện sinh động và đầy ám ảnh qua cuộc đời của nàng công chúa Đồng Xuân (tức Nguyễn Phúc Gia Phúc) với vụ án "hòa gian" rúng động cả kinh thành lúc bấy giờ mà còn thấm thía, thổn thức trước những áng văn thấm đẫm tình cảm, triết lí với không ít những pha gây cấn, bất ngờ trong những sáng tạo mà nữ nhà văn mang lại.

Tác phẩm *Công chúa Đồng Xuân*, chất liệu lịch sử đã được nhà văn Trần Thùy Mai sử dụng để làm "giá đỡ" vững chắc cho tác phẩm qua những sự kiện, người thật, việc thật. Bên

cạnh đó, hư cấu cũng là một yếu tố không thể thiếu trong thể loại tiểu thuyết lịch sử, khi mà tâm hồn, tính cách, nét sinh hoạt, ứng xử của những con người ở quá khứ đều được tái hiện qua trí tưởng tượng phong phú của nhà văn, được Trần Thùy Mai điểm xuyết một cách tinh tế và có chủ đích, làm cho *Công chúa Đồng Xuân* mang đậm giá trị nghệ thuật.

Đến nay, ở Việt Nam đã có những nghiên cứu về tác giả Trần Thùy Mai, tiêu biểu như: *Cảm thức văn hoá Huế trong truyện ngắn Trần Thùy Mai* của Hoàng Thị Huế (2011), *Nghệ thuật xây dựng nhân vật trong truyện ngắn Trần Thùy Mai từ góc nhìn văn hoá* của Hoàng Thị Huế, Nguyễn Xuân Thành và Nguyễn Phước Minh Nhật (2021), *Không gian văn hóa triều Nguyễn trong tiểu thuyết Từ Dụ Thái hậu của Trần Thùy Mai* của Nguyễn Văn Tường (2022), *Tiểu thuyết Từ Dụ thái hậu lịch sử góc nhìn nữ tính* của Nguyễn Thị Tịnh Thy (2023),... Bằng phương pháp đối chiếu giữa lịch sử với văn học và tiếp cận tác phẩm từ thi pháp thể loại, bài viết sẽ chỉ ra sự kết hợp giữa chất liệu lịch sử và yếu tố hư cấu trong tiểu thuyết lịch sử *Công chúa Đồng Xuân* của Trần Thùy Mai để thấy được sự hồi sinh của lịch sử qua tài nghệ của nữ nhà văn xứ Huế.

2. NỘI DUNG

2.1. Sự kết hợp giữa chất liệu lịch sử và yếu tố hư cấu qua nhân vật

Trong tiểu thuyết *Công chúa Đồng Xuân*, hình tượng các nhân vật được lấy chất liệu từ chính sử vô cùng đa dạng. Trong số đó, ta có thể điểm qua một số nhân vật như: thái hậu Từ Dụ, vua Tự Đức cùng tôn thất hoàng tộc và các quan văn, võ như Nguyễn Tri Phương, Phan Thanh Giản, Nguyễn Văn Tường, Tôn Tất Thuyết, Hoàng Tá Viêm,… Nhưng đặc biệt hơn hết là công chúa Đồng Xuân, tức Nguyễn Phúc Gia Phúc – một nhân vật đầy tai tiếng trong lịch sử với cá tính độc đáo và số phận bi thương. Các nhân vật đều được thể hiện chân thực trong vai trò lịch sử và sinh động như những con người bằng xương bằng thịt của đời thường, từ những biến cố trong cơn bão táp chính trị cho đến những nỗi niềm thường nhật, có khi là những tâm sự sâu kín nhất. Những nhân vật như Nguyễn Văn Tường, Tôn Thất Thuyết, Nguyễn Trường Tộ, Hoàng Tá Viêm,… đều khá phức tạp và sau ngày đất nước Đổi mới, đã được nghiên cứu công phu với cách nhìn nhận, đánh giá khách quan hơn nhưng riêng trường hợp Gia Phúc thì chưa được minh giải thỏa đáng. Có lẽ vì thực tế ấy, tiểu tuyết *Công chúa Đồng Xuân* đã ra đời để bù lấp khoảng trống này.

1. Xuất thân của nàng công chúa được tác giả miêu tả đúng như trong *Đại Nam liệt truyện* (tập 3), với danh nghĩa là con của Từ Dụ Thái Hậu nhưng thân thế lại là con của cung nhân họ Hồ: *"Là con gái thứ 35 của Hiến Tổ Chương Hoàng đế, mẹ là Cung nhân họ Hồ, sinh năm Thiệu Trị thứ 7"* [1; tr.154]. Khi trưởng thành, nàng kết duyên cùng Nguyễn Lâm - con trai thứ của vị danh tướng lừng lẫy Nguyễn Tri Phương, điều này cũng được ghi chép: *"Năm Quí Hợi (1863) bà lấy chồng là Phò mã Đô úy Nguyễn Lâm người Quảng Điền"* [2; tr.365]. Tuy nhiên, trong các tài liệu chính sử, những ghi chép về tính cách của Gia Phúc vô cùng ít ỏi, thậm chí là không đề cập đến. Vì vậy, bằng thủ pháp hư cấu, Trần Thùy Mai đã nhào nặn nên một Gia Phúc có tính cách vô cùng đặc biệt. Nàng có phần hơi nổi loạn, không giống với những nữ nhân bình thường khác trong xã hội lúc bấy giờ. Từ nhỏ, Gia Phúc đã không chú tâm đến việc trau dồi phẩm hạnh mà cứ suốt ngày tung tăng, chạy nhảy cùng với hai người anh của mình là Hồng Hưu và Hồng Dật. Cốt cách có đôi phần dị biệt của nàng chính là nguồn cơn của mọi sự gièm pha, dò xét: *"Khoai sắn khó mà biến thành sâm quế, dù cho có hộp vàng, túi gấm"* [3; tr.32] và cũng là dự báo chẳng lành về một số phận trong tương lai. Sự thân thiết ngay từ nhỏ cùng hai người anh trai, đặc biệt là với Hồng Hưu cũng được Trần Thùy Mai gợi nên để làm tiền đề cho một vụ án "chấn động" sau này.

2. Đây là vụ án có thật, *Đại Nam thực lục chính biên đệ ngũ kỷ quyển IV* chép về vụ này như sau: *"Phụ chính thân thần Gia Hưng vương kiêm sung Tôn nhân phủ Tôn chính Hồng Hưu bị tội, cách chức tước, phải an trí ở phủ Cam Lộ. Trước đây, Chấn Tĩnh quận công là Miên Trí tâu hặc vương ấy vì nhân việc tư bỏ việc công, tiết lộ quân quốc trọng sự, gia dĩ thêm thói dâm dục (cùng với công chúa Đồng Xuân can tội tước tịch, đổi theo họ mẹ là Hồ Thị Đốc thông gian sinh con)…"* [4]. *Đại Nam Liệt truyện* cũng đề cập: *"Chúa ở góa, sau có tội nên bị phế làm người thường dân, đổi theo họ mẹ. Sau biết sợ hối, Đồng Khánh năm Ất Dậu, gia ơn cho khai phục, đổi phong làm Phục Lễ công chúa"* [5; tr.154]. Vụ án được kết luận hết sức chóng vánh, các ghi chép cũng vắn tắt khiến nhiều câu hỏi nghi vấn được đặt ra. So với một giai đoạn có nhiều biến động và số phận lịch sử lắm thăng trầm của cả dân tộc thì số phận của một nữ nhi có thể là không đáng kể. Nhưng với tấm lòng của một nhà văn nữ, Trần Thùy Mai tỏ ra cám cảnh cho nàng công chúa với vết nhơ ngàn đời khôn rửa sạch bởi một vụ xử án thiếu minh bạch. Dưới góc nhìn của nhà văn, công chúa Đồng Xuân có lẽ chỉ là một nạn nhân, thậm chí là con tốt trên ván cờ quyền lực.

3. Nhân vật có ảnh hưởng quyết định đến cuộc đời và số phận của Đồng Xuân công chúa không ai khác là Tôn Thất Thuyết. Hình tượng nhân vật này cũng được Trần Thùy Mai tập trung khắc họa, so với các tài liệu chính sử vẫn có những điểm tương đồng và khác biệt. Theo Trần Trọng Kim, Tôn Thất Thuyết: *"là người tính nóng nảy, dữ dội, ai cũng khiếp sợ. Nhưng tài năng thì kém, mà lại nhát gan, cho nên đa nghi và hay chém giết"* [6; tr.223]. Trong *Công chúa Đồng Xuân,* hình ảnh Tôn Thất Thuyết được Trần Thùy Mai khắc họa là vị tướng hiếu chiến tương tự như những ghi chép trong chính sử: *"Đã cầm gươm trong tay, thì cứ việc chém thù như chém chuối"* [7, tr.303]. Bên cạnh đó, bằng thủ pháp hư cấu, hình tượng của dũng tướng Tôn Thất Thuyết qua ngòi bút của Trần Thùy Mai cũng có nhiều mặt tối. Là người mưu mô, ông cùng Nguyễn Văn Tường âm mưu thâu tóm quyền lực của triều đình để thỏa mãn những mục đích cá nhân. Không chỉ vậy, Tôn Thất Thuyết còn âm mưu ám hại những người thuộc dòng dõi hoàng thất như Hồng Dật, Hồng Hưu, Ưng Chân,… bằng nhiều hình thức, thủ đoạn khác nhau. Như vậy, trong tiểu thuyết của Trần Thùy Mai, Tôn Thất Thuyết được xây dựng với sự phong phú, sinh động của một nhân vật đa diện. Một mặt, ông được xem như là vị võ tướng kiên trung, một lòng phụng sự cho đất nước, nhưng mặt khác, Tôn Thất Thuyết cũng chỉ là một con người lắm tham vọng và nhiều khuyết điểm, sai lầm. Bên cạnh những nhân vật có thật trong lịch sử, được tái hiện bằng bút pháp linh hoạt, còn có các nhân vật được tạo thành từ trí trưởng tượng phong phú của nhà văn. Khi nói về chất liệu lịch sử và yếu tố hư cấu, Trần Thùy Mai đã từng bộc bạch: *"Tiểu thuyết lịch sử là sự đan cài giữa tưởng tượng và sự thực lịch sử. Sự thật là bộ khung, tưởng tượng là hoa lá. Bộ khung càng chắc thì hoa lá càng tươi thắm"* [8]. Quả thật, trong thuyết lịch sử *Công chúa Đồng Xuân*, bên cạnh các nhân vật lịch sử, nhà văn cũng rất quan tâm đến các nhân vật hư cấu, tiêu biểu là Nguyễn Chí. Đây là một nhân vật được thai nghén từ niềm khao khát lí giải những khoảng trống bí ẩn của lịch sử, mang nhiệm vụ là một mối nối quan trọng nhằm liên kết các tuyến sự kiện và nhân vật lại với nhau và là một đáp án cho bài toán khó giải về câu chuyện tình ái của công chúa Đồng Xuân. Như vậy, có sự hiện diện của Nguyễn Chí thì cốt truyện của *Công chúa Đồng Xuân* mới thật sự hoàn chỉnh. Dưới ngòi bút của Trần Thùy Mai, Nguyễn Chí được khắc họa là một nhân vật lí tưởng. Chàng là một tráng sĩ trẻ ở Gia Định, rất thông minh và có võ nghệ xuất chúng. Với tinh thần "trung quân ái quốc", như bao kẻ sĩ khác, chàng luôn mong muốn dấn thân, nhập cuộc để cứu đất nước thoát khỏi cảnh binh lửa điêu tàn, giúp nhân dân thoát khỏi cảnh lầm than, cơ cực. Vì vậy, Nguyễn Chí không ngại lặn lội đường sá xa xôi, trực tiếp đến phủ Tùng Thiện để dâng kế sách lên Hoàng thượng, dùng chút tài mọn của mình